

Το άρθρο δημοσιεύτηκε στον τόμο Ράφτης Άλκης (Επιμέλεια), Πρακτικά 16^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου για την Έρευνα του Χορού «Dance as Intangible Heritage - Ο χορός ως άυλη κληρονομιά» (30 Οκτωβρίου έως 3 Νοεμβρίου 2002, Κέρκυρα), Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης (Ελληνικό Τμήμα) – Διεθνές Συμβούλιο Χορού (CID) - Όμιλος «Λαοδάμας» Κέρκυρας, σελ. 256-267 (ελληνικό κείμενο) & 49-58 (κείμενο στα αγγλικά). ISBN 960-86150-6-2

ΝΕΩΤΕΡΙΚΑ «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ» ΣΧΗΜΑΤΑ ΣΤΟ ΚΑΡΠΑΘΙΑΚΟ ΧΟΡΟΣΤΑΣΙ

Βασίλης Ι. Γεργατσούλης (Ελλάδα)

1. Το λαϊκό πανηγύρι

Το λαϊκό πανηγύρι, είτε γίνεται με αφορμή τον εορτασμό ενός αγίου είτε με αφορμή μια οικογενειακή και ιδιωτική χαρά (γάμος, αρραβώνας, βάφτιση), βρισκόταν από παλιά, και εξακολουθεί να βρίσκεται σε μικρότερο όμως βαθμό και στις μέρες μας, στο επίκεντρο της δραστηριότητας των παραδοσιακών κοινωνιών. Το λαϊκό πανηγύρι ήταν το χαρούμενο διάλειμμα από τον καθημερινό αγώνα για επιβίωση. Αποτελούσε επίσης τη μεγάλη ευκαιρία για κοινωνική συναναστροφή, ήταν ένας τόπος γνωριμιών και ερωτικών σκιρτημάτων για τους νέους και τις νέες, ήταν ακόμα ένα πεδίο όπου γινόταν η επίδειξη της κοινωνικής ευμάρειας (μέσω της ακριβής ένδυσης και των εξαρτημάτων της, των ακριβών αρωμάτων και κοσμημάτων).

Πολλοί μελετητές ασχολήθηκαν με τα τραγούδια αυτών των πανηγυριών. Άλλοι μελέτησαν τα παραδοσιακά μουσικά όργανα αλλά και τον ανθρώπινο παράγοντα, τους οργανοπαίχτες. Πολλοί μελετητές, τέλος, μελέτησαν τους παραδοσιακούς χορούς και τους βαθύτερους συμβολισμούς τους. Αυτό που δε μελετήθηκε ίσως σε ικανοποιητικό βαθμό είναι το ίδιο το χοροστάσι με τις διαφορετικές μορφές που εμφανίζει συγχρονικά και διαχρονικά. Η παρούσα μελέτη βασίστηκε στη συμμετοχική παρατήρηση, σε συνεντεύξεις που μου παραχώρησαν χορευτές, γυμναστές και παραδοσιακοί μουσικοί του νησιού, αλλά και στην υπάρχουσα βιβλιογραφία.

2. Η Κάρπαθος

Η Κάρπαθος, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, στο νοτιότερο άκρο των Δωδεκανήσων, ζώντας για αιώνες στην απομόνωση, διατήρησε τα ήθη και τα έθιμά της σχεδόν αναλλοίωτα στο χρόνο. Έτσι μπορεί να αποτελέσει ένα σημείο αναφοράς στη μελέτη πολλών λαογραφικών

φαινομένων. Το μεταναστευτικό κύμα όμως, που εκδηλώθηκε με ένταση κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, έφερε τους Καρπάθιους σε επαφή με νέες εμπειρίες και πλάτυνε τους ορίζοντές τους. Οι μετανάστες, επιστρέφοντας στο νησί από τα ταξίδια τους, έφεραν εκτός από τις νέες εμπειρίες και άγνωστα μέχρι τότε μουσικά όργανα (βιολιά, ακορντεόν, μαντολίνα, κιθάρες, μπουζούκια, αρμόνια...), έφεραν ξένους χορούς και τραγούδια, καθώς επίσης και ενισχυτές ήχου. Όλα αυτά επηρέασαν και άλλαξαν όχι μόνο τη μορφή του παραδοσιακού πανηγυριού αλλά και του χορού, που αποτελεί την κορύφωση ενός πανηγυριού. Τα βόρεια χωριά του νησιού (ιδίως η Όλυμπος, λόγω της γεωγραφικής της απομόνωσης, καθώς είναι χτισμένη πάνω σε απόκρημνα βουνά –μέχρι το 1980 δεν είχε δρόμο που να την συνδέει με τα νότια χωριά του νησιού ούτε ηλεκτρικό ρεύμα), επηρεάστηκαν λιγότερο από αυτή την εισβολή ξενόφερτων στοιχείων και κατάφεραν να διατηρήσουν σε μεγάλη βαθμό τα χαρακτηριστικά του παραδοσιακού πανηγυριού. Έτσι μπορεί συγχρονικά να μελετηθεί και το παραδοσιακό πανηγύρι της Καρπάθου (παρατηρώντας τα πανηγύρια στην Όλυμπο) αλλά και τα νεωτερικά στοιχεία που εισήχθησαν στο νησί (παρατηρώντας τα πανηγύρια στα χωριά της νότια ζώνης του νησιού). Μια τέτοια μελέτη λοιπόν, αν και αποτελεί μια τοπική μονογραφία, μπορεί να αποτελέσει οδηγό και για αντίστοιχες μελέτες σε άλλους τόπους.

3. Η εκμάθηση του χορού

Ο όρος χοροστάσι στην Κάρπαθο χρησιμοποιείται με διπλή σημασία. Είναι ο χώρος όπου διεξάγεται ο χορός στα δημόσια ή ιδιωτικά γλέντια αλλά είναι και τα διδασκαλεία χορού, όπου μαζεύονταν τακτικά, σε παλιότερες εποχές, οι νέοι και οι νέες για να μάθουν να χορεύουν. Ως πρώτο απλό χοροστάσι μπορούμε να θεωρήσουμε τα πόδια των γονέων ή των παππούδων και των γιαγιάδων. Με μια παιγνιώδη διάθεση μιμούνταν με το στόμα τον ήχο της λύρας και κουνούσαν ρυθμικά το παιδί πάνω στα γόνατά τους, εισάγοντάς το έτσι από πολύ νωρίς στην αίσθηση του ρυθμού.

Σε παλιότερες εποχές οργανώνονταν σε κάθε χωριό μια ή δυο φορές κάθε εβδομάδα χοροστάσια με στόχο τη διδασκαλία του χορού στους νέους. Γι' αυτά χρησιμοποιούνταν κάποια μεγάλα, συνήθως «αζετέλευτα» σπίτια, «σπιταρόνες», όπως τα αποκαλούσαν. Αν σε αυτά τα σπίτια δεν είχε τοποθετηθεί ακόμη ο ξύλινος σοφάς, που χαρακτηρίζει το καρπαθιακό σπίτι, ο χώρος ήταν πιο άνετος και κατάλληλος. Εκεί πήγαινε μια ζυγιά παραδοσιακών μουσικών (λύρα-λαούτο) και μαζεύονταν όλοι οι ελεύθεροι νέοι και νέες του χωριού. Συνήθως ένας ή δυο καλοί και καταξιωμένοι χορευτές έδειχναν τα βήματα στους νέους και τους προετοίμαζαν να ενταχθούν ομαλά στα πανηγύρια.

Οι βοσκοί, που συχνά έμεναν μακριά από τα χωριά και έτσι δεν μπορούσαν να συμμετέχουν σε αυτά τα χοροστάσια, μάθαιναν τους χορούς μόνοι τους στα βουνά. Με το στόμα «έπαιζαν» τη μουσική, μιμούμενοι τη λύρα, και δένοντας το ζωνάρι τους, το «μίζαρο» όπως λεγόταν, πάνω σε ένα δέντρο, μιμούνταν τις χορευτικές κινήσεις που είχαν δει στα γλέντια και έτσι μάθαιναν να χορεύουν. Αλλά και στο μάθημα της Γυμναστικής στα σχολεία του νησιού γινόταν διδασκαλία παραδοσιακών χορών και έτσι υπήρχε πάντα έτοιμο ένα «φυτώριο» χορευτών για τα πανηγύρια ή τις εκδηλώσεις του Λυκείου Ελληνίδων.

4. Δημόσιες και ιδιωτικές γιορτές

Τα πανηγύρια και τις γιορτές, που οργανικό τμήμα και αποκορύφωμά τους είναι ο χορός, μπορούμε να τα χωρίσουμε σε ιδιωτικά και δημόσια. Ιδιωτικές γιορτές γίνονται σε οικογενειακές και ιδιωτικές χαρές (γάμοι, αρραβώνες, βαφτίσεις, επιτυχίες στα πανεπιστήμια, συγκεντρώσεις συγγενών ή φίλων, παλιννόστηση ξενιτεμένων...). Τα δημόσια πανηγύρια γίνονται συνήθως με αφορμή τον εορτασμό μιας θρησκευτικής γιορτής.

Τα ιδιωτικά πανηγύρια γίνονταν παλιά στα σπίτια ή στις αυλές, σε δώματα ή σε κάποιο καφενείο του χωριού ή στις αυλές των εκκλησιών (*πέργερα*). Τα τελευταία χρόνια, που κάθε χωριό απέκτησε και ένα εκκλησιαστικό ή κοινοτικό μέγαρο, γίνονται συχνά και σε αυτό. Η τουριστική ανάπτυξη είχε ως αποτέλεσμα να χτιστούν πολλά ξενοδοχεία και κοσμικές ταβέρνες, που διαθέτουν συνήθως αίθουσες εκδηλώσεων με πίστες χορού και μικροφωνικές εγκαταστάσεις. Έτσι ένα μεγάλο μέρος των ιδιωτικών γιορτών σήμερα διεξάγεται σε αυτούς τους χώρους. Τα δημόσια πανηγύρια συνεχίζουν να εκτελούνται στις αυλές των εκκλησιών και στα εκκλησιαστικά ή κοινοτικά μέγαρα.

Τα τελευταία χρόνια προστέθηκαν και οι χοροεσπερίδες που οργανώνουν οι διάφοροι πολιτιστικοί σύλλογοι των χωριών, τα σχολεία ή οι σύλλογοι γονέων και κηδεμόνων και οι τοπικές αθλητικές ομάδες. Σκοπός των χοροεσπερίδων είναι η οικονομική ενίσχυση των διοργανωτών. Αυτές σχεδόν πάντα διεξάγονται μέσα στα εκκλησιαστικά ή κοινοτικά μέγαρα των χωριών, δηλαδή σε στεγασμένους χώρους. Τις περισσότερες φορές η βραδιά ξεκινάει με παραδοσιακό πρόγραμμα και συνεχίζεται με λαϊκή μουσική. Οι χώροι των ιδιωτικών και δημόσιων γιορτών είναι είτε υπαίθριοι είτε στεγασμένοι, ανάλογα με την εποχή διεξαγωγής τους και τις επικρατούσες καιρικές συνθήκες.

5. Παράγοντες που καθορίζουν το «αρχιτεκτονικό» σχήμα στο χοροστάσι

Με τον όρο «*αρχιτεκτονική του χοροστασιού*» εννοώ το εξωτερικό σχήμα που παίρνει το χοροστάσι αλλά και τους διαφορετικούς τρόπους τοποθέτησης στο χώρο όλων των συντελεστών του πανηγυριού (οργανοπαίχτες, τραγουδιστές, θεατές, χορευτές). Ποιο μέρος του χώρου καταλαμβάνει δηλαδή η παραδοσιακή ζυγιά, πού κάθονται οι τραγουδιστές, πού κάθονται οι πανηγυριώτες και πού χορεύουν οι χορευτές. Αυτή η αρχιτεκτονική ασφαλώς δεν είναι ποτέ τυχαία (όπως και η αρχιτεκτονική των οικιών, που καθορίζεται από γεωγραφικούς, κλιματολογικούς, ιστορικούς, πολιτιστικούς και άλλους παράγοντες).

Ας δούμε ποιοι είναι εκείνοι οι παράγοντες που διαμορφώνουν την αρχιτεκτονική σε ένα χοροστάσι:

α) **Ιστορικοί παράγοντες:** Η ιστορία ενός θεσμού επιδρά έντονα στη σύγχρονη μορφή αυτού του θεσμού, αλλά και στη μελλοντική εξέλιξή του. Από παλιά οι περισσότεροι ελληνικοί χοροί ήταν «κύκλιου». (Βέβαια και το ιστορικά αυτό διαμορφωμένο τυπικό του κυκλικού χορού δε φτιάχνεται ποτέ τυχαία αλλά κάτω από την επίδραση πλήθους παραγόντων, σαν αυτούς που θα αναφέρουμε παρακάτω).

β) **Γεωγραφικοί παράγοντες:** σε ορεινές περιοχές, όπως είναι και η Κάρπαθος, όπου οι πλατιοί χώροι (μεγάλες πλατείες και αλάνες) είναι σπάνιοι, το πανηγύρι αναγκαστικά ορίζεται και περιορίζεται από το μέγεθος και το σχήμα των προσφερόμενων χώρων. Έτσι στην Κάρπαθο το πανηγύρι σπάνια διεξάγεται σε έναν κυκλικό άνετο χώρο. Συχνά συμβαίνει να περιορίζεται σε ένα μικρό και πολλές φορές στενόμακρο χώρο. Στην τελευταία αυτή περίπτωση οι θεατές δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν άνετα ταυτόχρονα και τους μουσικούς και τους χορευτές. Όταν επίσης το πανηγύρι γίνεται σε στεγασμένες αίθουσες (κυρίως τα χειμερινά πανηγύρια), π.χ. σε κάποια εκκλησιαστικά μέγαρα, το μέγεθος και το σχήμα αυτών των μεγάρων καθορίζει και τον αρχιτεκτονικό χώρο του πανηγυριού. Παραδείγματος χάριν το εκκλησιαστικό μέγαρο της Παναγίας των Μενετών αναγκάζει τους πανηγυριώτες να αναπτύσσονται σε ένα παραλληλόγραμμο σχήμα και μάλιστα στενόμακρο. Αυτή η διάταξη δυσκολεύει το γλέντι, καθώς μόνο ένα μικρό μέρος του χορού γίνεται κάθε φορά ορατό από τους θεατές.

γ) Ένας ακόμη σημαντικός παράγοντας, που επιδρά στη μορφή του αρχιτεκτονικού οικοδομήματος του χοροστασιού, είναι η **ακουστική**. Η ακουστική καθορίζεται κυρίως από τα ακόλουθα στοιχεία: I) από τη φυσική ακουστική του χώρου, II) από το είδος, την ποιότητα και την ένταση των μουσικών οργάνων αλλά και την ένταση της φωνής των τραγουδιστών, III) από τη συμβολή των πανηγυριωτών, που με την ησυχία τους μπορούν να βοηθήσουν να ακουστεί καθαρά η μουσική, IV) από τις καιρικές συνθήκες (δυνατό φύσημα ανέμου κ.α.) και τέλος V) από την ενίσχυση της έντασης της μουσικής με τεχνικά μέσα (μικροφωνικές εγκαταστάσεις). Όταν η ακουστική δεν είναι καλή οι

πανηγυριώτες προσπαθούν να πλησιάσουν κοντύτερα στους οργανοπαίχτες ώστε να ακούσουν καλύτερα.

δ) Με όμοιο τρόπο επιδρά και η **οπτική**. Όταν η οπτική περιορίζεται, λόγω στενότητας χώρου ή παρεμβολής οπτικών εμποδίων (δέντρα, κολόνες), οι θεατές αναζητούν κάποια λύση. Έτσι δεν είναι καθόλου σπάνιο να βλέπουμε ένα πλήθος θεατών να συγκεντρώνεται σε ορισμένα σημεία του χώρου (πυκνώματα), από όπου μπορούν να έχουν καλή οπτική επαφή με τα τεκταινόμενα, και να αποφεύγονται άλλα σημεία που η θέαση συναντά δυσκολίες (αραιώματα). Συχνά κάποιοι ανεβαίνουν ακόμα και σε δέντρα ή κάθονται σε σκάλες ή σε ψηλά πεζούλια για να βλέπουν καλύτερα.

ε) **Κλιματολογικός παράγοντας**: Συχνά βλέπουμε να αποφεύγονται από τους πανηγυριώτες σημεία του χώρου του πανηγυριού που είναι εκτεθειμένα σε ανέμους, ήλιο ή βροχή.

Αυτοί είναι οι κυριότεροι παράγοντες που καθορίζουν την αρχιτεκτονική μορφή στο παραδοσιακό χοροστάσι.

6. Διαφορετικοί «αρχιτεκτονικοί» τύποι στο καρπαθιακό χοροστάσι

Η αρχιτεκτονική μορφή στο χοροστάσι συναντάται στην Κάρπαθο σε κάποιους βασικούς τύπους. Έχουμε λοιπόν:

6.1. Τα «κυκλικά» χοροστάσια, που αποτελούν και τη μορφή που βοηθά περισσότερο στην καλή εξέλιξη του χορού.

Αυτά διεξάγονται συνήθως σε ευρύχωρους υπαίθριους χώρους και αλάνες ή παλιότερα σε κάποιο αλώνι. Οι μουσικοί κάθονται στο κέντρο του χοροστασιού σε καρέκλες που βρίσκονται πάνω σε δυο ή τρία ενωμένα τραπέζια ώστε, όπως βρίσκονται ψηλότερα από όλους τους πανηγυριώτες, να τους ακούνε καλά και να γίνονται ορατοί από όλους. Μόνο στο *φουμιστό* χορό, που χορεύεται στους γάμους, οι μουσικοί κατεβαίνουν από τη θέση τους και παίζουν όρθιοι, περπατώντας μπροστά από τους χορευτές. Κατά τη διάρκεια του χορού ο κουμπάρος συγκεντρώνει σε ένα πανέρι χρήματα για τους μουσικούς. Οι θεατές κάθονται σε κυκλική διάταξη γύρω από τους μουσικούς σε καρέκλες, κοιτώντας προς την περιφέρεια του κύκλου. Στο χωριό Όλυμπος, που οι παραδόσεις τηρούνται πιστότερα, γύρω από το τραπέζι των μουσικών κάθονται οι καλλίφωνοι άντρες, καθώς δεν τραγουδάνε κάποιοι επαγγελματίες τραγουδιστές αλλά οι άντρες πανηγυριώτες. Ο ένας μετά τον άλλο οι «μερακλήδες» πανηγυριώτες αυτοσχεδιάζουν σε μαντινάδες και οι υπόλοιποι άντρες επαναλαμβάνουν τη μαντινάδα όλοι μαζί. Οι γυναίκες της Ολύμπου επιτρέπεται να τραγουδήσουν μόνο σε περίπτωση σημαντικής ιδιωτικής χαράς τους, π.χ. αν παντρεύουν το παιδί τους. Έτσι δεν έχουν θέση κοντά στο τραπέζι των μουσικών. Μπροστά από τους

άντρες κάθονται οι ελεύθερες κοπέλες με τις μανάδες τους, καθώς στην Ολυμπία κυρίως αυτές χορεύουν. Έτσι στα ολυμπίτικα πανηγύρια εμφανίζεται μια διαίρεση των πανηγυριωτών, με άντρες και γυναίκες να κάθονται χωριστά. Το χορό ξεκινούν οι άντρες, που σιγά σιγά πλαισιώνονται από τις κοπέλες, που χορεύουν σε συγκεκριμένες θέσεις, σύμφωνα με αυστηρούς εθιμικούς κανόνες. Αντίθετα, στα υπόλοιπα χωριά του νησιού αυτό το τυπικό έχει ατονήσει και έτσι συνήθως οι θεατές κάθονται όπου θέλουν και συχνότερα ξεκινούν το χορό οι γυναίκες. Ο χορός, τέλος, κινείται κυκλικά γύρω από όλους τους πανηγυριώτες βλέποντας προς το κέντρο του κύκλου, κοιτώντας έτσι κατά πρόσωπο τους οργανοπαίχτες αλλά και τους θεατές. (Εικόνα 1). Τα προτερήματα αυτού του σχήματος είναι:

- Όλοι οι χορευτές ισαπέχουν από τους οργανοπαίχτες με αποτέλεσμα να ακούνε καλύτερα.
- Υπάρχει οπτική επαφή ανάμεσα στο χορό και στους μουσικούς και έτσι μπορεί να υπάρξει καλύτερη συνεννόηση μεταξύ τους.
- Όμοια, ισαπέχουν και όλοι οι θεατές από τους οργανοπαίχτες αλλά και από τους χορευτές, ακούγοντας και βλέποντας καλά.

6.2. Τα «τετράγωνα» χοροστάσια. Αυτά διεξάγονται σε τετράγωνες αυλές σπιτιών ή εκκλησιών, ή σε τετράγωνους στεγασμένους χώρους. Σε αυτά η διάταξη των μουσικών, των θεατών και του χορού είναι όμοια με αυτή που εμφανίζεται στα κυκλικά χοροστάσια. Παρά το τετράγωνο σχήμα του χώρου συνήθως οι θεατές και ο χορός τείνουν να βρίσκονται σε κυκλική διάταξη. (Εικόνα 2). Τα τετράγωνα χοροστάσια ουσιαστικά δεν παρουσιάζουν κάποια μειονεκτήματα σε σχέση με τα κυκλικά.

6.3. Τα «παραλληλόγραμμα» χοροστάσια. Αυτά διεξάγονται σε υπαίθριους παραλληλόγραμμου σχήματος χώρους (αυλές σπιτιών, εκκλησιών, στενόμακρες πλατείες) ή σε στεγασμένους παραλληλόγραμμους χώρους (εκκλησιαστικά μέγαρα, δωμάτια σπιτιών ή καφενείων). Στην Κάρπαθο αποτελούν, μπορούμε να πούμε, την πλειοψηφία των χοροστασιών, λόγω της ορεινής διαμόρφωσης του νησιού και της επακόλουθης στενότητας χώρου. Και σε αυτά, οι οργανοπαίχτες κάθονται στο κέντρο, οι θεατές γύρω τους και ο χορός κινείται γύρω από τους θεατές, στα όρια του παραλληλογράμμου. Σε αυτά όμως οι θεατές και ο χορός έχουν ένα σχήμα αβγοειδές, που όσο πιο στενόμακρο είναι το παραλληλόγραμμο, τόσο το αβγοειδές σχήμα θεατών και χορού γίνεται πιο πεπλατυσμένο. (Εικόνα 3). Η οπτική και η ακουστική διαφοροποιείται εδώ ανάλογα με τη θέση του θεατή ή του χορευτή. Στους στενόμακρους χώρους τα ηχητικά και οπτικά προβλήματα μεγαλώνουν.

6.4. Τα χοροστάσια, τέλος, μπορούν να έχουν και οποιοδήποτε άλλο σχήμα, καθώς διεξάγονται σε αυλές εκκλησιών και μικρές πλατείες, που συχνά δεν έχουν ένα κανονικό σχήμα.

Στα παραπάνω χοροστάσια συχνά, λόγω ανεπάρκειας χώρου, μερικοί από τους θεατές κάθονται σε μια σειρά από σκάμνες, σε κάποιο πεζούλι ή σε κάποια σκαλοπάτια (αν υπάρχουν) έξω από τον κύκλο του χορού, πάνω στο όριο του χοροστασιού, βλέποντας προς το εσωτερικό του. (Εικόνα 4). Αυτή η εξωτερική σειρά θεατών στα τετράγωνα και στα παραλληλόγραμμα χοροστάσια έχει συνήθως τετράγωνο ή παραλληλόγραμμο σχήμα. Σε αυτή τη θέση βρίσκονται συνήθως οι θεατές που δε χορεύουν. Το μειονέκτημα αυτής της θέσης είναι ότι αυτοί οι θεατές στέκονται μακριά από τους μουσικούς, με αποτέλεσμα να μην ακούνε καλά και να βλέπουν συνεχώς μόνο τις πλάτες των χορευτών.

7. Οι συντελεστές του πανηγυριού: νέες τάσεις

Τα τελευταία χρόνια όμως παρατηρούμε κάποιες τροποποιήσεις και καινοτομίες στο αρχιτεκτονικό σχήμα που περιγράφηκε παραπάνω. Οι μεταβολές αυτές έχουν τις αιτίες και τις ρίζες τους σε υπαρκτούς κοινωνικούς και οικονομικούς λόγους. Το μεγάλο μεταναστευτικό κύμα (εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση), καθώς και η ανάπτυξη του τουρισμού στο νησί (που κορυφώθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1980) έφεραν τους Καρπάθιους σε επαφή με νέους τρόπους ζωής και συνήθειες και τους απομάκρυναν από την πιστή προσήλωση στα ήθη και στα έθιμα του νησιού. Πολλοί ξενιτεμένοι επιστρέφουν φέρνοντας μαζί τους νέες ιδέες, που διαταράσσουν την κανονικότητα και την παραδοσιακή τάξη του πανηγυριού. Ας αναφερθώ στις αλλαγές αυτές μιλώντας χωριστά για τον καθένα συντελεστή του πανηγυριού (οργανοπαίχτες, τραγουδιστές, πανηγυριώτες, χορευτές):

Τα τελευταία χρόνια νέα μουσικά όργανα εισβάλλουν στο παραδοσιακό πανηγύρι. Ήδη από παλιά είχε εισαχθεί το βιολί στην καρπαθιακή μουσική. Στο χωριό Μενετές μάλιστα το βιολί έχει σχεδόν εξολοκλήρου παραμερίσει τη λύρα και έχει πάρει τη θέση της, αποδίδοντας όμως τη μουσική με ένα τοπικό χρώμα, ώστε να μην κάνει κακή εντύπωση σήμερα σε κανένα Καρπάθιο η χρήση του οργάνου αυτού στο καρπαθιακό πανηγύρι. Τελευταία όμως νέα μουσικά όργανα εισβάλλουν στο παραδοσιακό πανηγύρι, κιθάρες, ακορντεόν, αρμόνια, ντραμς... Πολλοί ντόπιοι εκδηλώνουν έντονα την αντίδραση τους σε αυτό το φαινόμενο. Ο παραδοσιακός λυράρης Μιχάλης Ζωγραφίδης μου είπε χαρακτηριστικά: *«Εμένα αυτά τα πράγματα δεν μου αρέσανε ούτε και θα μου αρέσουνε. Δεν πάνε στην καρπάθικη μουσική. Να παίζει τα δικά του κομμάτια, τα λαϊκά, τα προγράμματά του... εντάξει! Στην καρπάθικη*

μουσική, τι θέλει το ντραμς και τι θέλει το ακορντεόν; Αυτά είναι ξενόφερτα. Τι δουλειά έχει το αρμόνιο να παίζει τσαμπούνα; [Αναφέρεται σε μίμηση του ήχου της τσαμπούνας από συνθεσάιζερ]. Ξανακούστηκε αυτό το πράμα; Στο συνέδριο που θα μιλήσεις να τα καυτηριάσεις αυτά τα πράματα. Και πρέπει να λάβουν τα μέτρα τους διότι η καρπάθικη μουσική επήγε στο διάβολο. Ποδοπατήσανε τα πάντα». Και σε αυτό τον τομέα η Όλυμπος, σε αντίθεση με τα Κάτω χωριά, κρατάει δυνατά τις αντιστάσεις της, καθώς μέχρι της μέρες μας δεν επετράπη η χρήση αυτών των οργάνων στα πανηγύρια της. Αλλά και η ίδια η χρήση των παραδοσιακών μουσικών οργάνων της Καρπάθου αλλάζει. Πολλοί λυράρηδες παίζουν με κρητικές λύρες ή χρησιμοποιούν δοξάρια (συχνά βιολιού) δίχως κουδουνάκια ή αντικαθιστούν τις εντέρινες χορδές της λύρας τους με μεταλλικές, που αποδίδουν καλύτερα στους ενισχυτές ήχου, όπως λένε. Κάποιοι λαουτιέρηδες μάλιστα αρχίζουν να χρησιμοποιούν μινόρε και ματζόρε συγχορδίες.

Οι Καρπάθιοι μετανάστες, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, έφεραν τους πρώτους ενισχυτές ήχου στο νησί. Σήμερα στα χωριά της Νότιας ζώνης του νησιού η χρήση τους στα πανηγύρια είναι σχεδόν καθολική. Στην Όλυμπο, όπως με πληροφόρησαν, ποτέ δεν έχουν χρησιμοποιηθεί μέχρι σήμερα στα πανηγύρια. Βέβαια στα χωριά της Νότιας Καρπάθου τα πανηγύρια γίνονται σε μεγαλύτερους χώρους, οι πανηγυριώτες είναι περισσότεροι και αυτό ίσως δικαιολογεί τη χρήση των ενισχυτών.

Αλλά και η σύσταση των πανηγυριωτών σήμερα έχει αλλάξει. Παλιότερα το πανηγύρι, όπως προανέφερα, αποτελούσε μια ευκαιρία εκτόνωσης των απλών ανθρώπων από τα καθημερινά προβλήματα. Σήμερα όμως, που οι ευκαιρίες για εκτόνωση έχουν πολλαπλασιαστεί, καθώς το νησί διαθέτει πλήθος από καφετέριες, μπαρ, κέντρα διασκέδασης, ταβέρνες κ.α., το παραδοσιακό πανηγύρι έχει σε μεγάλο βαθμό χάσει την παλιά αποστολή του. Η μετανάστευση και ο τουρισμός μετέβαλαν την ταξική σύσταση στο νησί και έτσι οι παλιές ιεραρχήσεις στο γλέντι και στο χορό αμφισβητήθηκαν και οι κανόνες του έχασαν το κύρος τους. Έτσι, ιδίως στα χωριά της Νότιας Καρπάθου, εμφανίζεται το φαινόμενο της αδιαφορίας απέναντι στους κανόνες του γλεντιού και η πρόκληση ανωμαλιών. Ο Ηλίας Ζερβουδάκης, γυμναστής και χοροδιδάσκαλος επί χρόνια στο Λύκειο Ελληνίδων, μου ανέφερε: «Πρώτα ένας χορός, ένα γλέντι, ήτανε ιεροτελεστία. Έριχνες μία δραχμή κάτω και ακουγότανε. Σήμερα είναι βουρβουκιά. Βουρβουκιά σημαίνει χαλασμός κόσμου. Αμολάμε τα παιδιά εκεί μέσα, εμείς φωνάζουμε, έρχονται και κάποιοι απ' την Αθήνα και την Αμέρικα, και γίνεται το έλα να δεις. Εκείνο που έχει επηρεάσει πολύ αυτά τα γλέντια είναι η ζωή την οποία κάνουμε σήμερα».

Αλλά και στο χορό συντελούνται πολλές αλλαγές τα τελευταία χρόνια. Πολλοί ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί (Καλαματιανός, Πεντοζάλι, Κρητικός...) εντάσσονται στο καρπαθιακό πανηγύρι πλάι στους τοπικούς χορούς (Σιανός ή Κάτω χορός, Γονατιστός, Πάνω χορός, Σούστα, Ζερβός...). Αλλά και στους καρπαθιακούς χορούς, που χαρακτηρίζονται σεμνοί, ο πρωτοχορευτής, που χορεύει στον κάβο του χορού, κάνει στις μέρες μας περισσότερα και πιο εντυπωσιακά τσαλίμια, «κρητικοφέρματα», όπως τα αποκάλεσε ένας απ' τους πληροφορητές μου, καθώς πιστεύει ότι η επιρροή προέρχεται από τους κρητικούς χορούς. Παλιά ο χορός ήταν ενιαίος, με ένα κάβο. Σήμερα παρατηρείται συχνά το φαινόμενο της διάσπασης του χορού σε δύο ή τρία τμήματα με διαφορετικούς κάβους. Αλλά και η εσωτερική λειτουργία του χορού, που βασιζόταν σε αυστηρούς κανόνες, διαταράχτηκε. Σήμερα μπορεί να χορέψει ο καθένας χωρίς πρόβλημα σε όποια θέση του χορού θέλει, χωρίς να τηρεί τους παραδομένους κανόνες και τις παλιές ιεραρχήσεις. Κι εδώ η Όλυμπος αντιστέκεται.

8. Νεωτερικά «αρχιτεκτονικά σχήματα» στο καρπαθιακό χοροστάσι

Όλα τα παραπάνω επέδρασαν στο καρπαθιακό χοροστάσι και στο αρχιτεκτονικό σχήμα του. Έτσι παρατηρούνται πολλές αλλαγές:

8.1. Σε πολλά πανηγύρια βλέπουμε τους μουσικούς να πηγαίνουν στην άκρη του σχήματος. Οι χορευτές χορεύουν μπροστά στους μουσικούς και οι θεατές στέκονται στο άλλο άκρο του χώρου, μακριά από τους μουσικούς (Εικόνα 5). Ο λόγος αυτής της μεταβολής δεν είναι ασφαλώς, όπως θα μπορούσε ίσως κάποιος να υποθέσει, η αντιγραφή του αρχιτεκτονικού σχήματος των μπουζουξιδικών των πόλεων. Ο ουσιαστικός λόγος είναι η χρήση των μέσων της τεχνολογίας σχεδόν καθολικά πια από τις παραδοσιακές ζυγιές. Οι ενισχυτές δυναμώνουν τη μουσική και τη φωνή των τραγουδιστών κι έτσι δεν είναι πια απαραίτητο να βρίσκονται στο κέντρο του πανηγυριού, αφού εκείνη η θέση επιβαλλόταν από ακουστικές ανάγκες. Η τοποθέτηση των μουσικών στην άκρη του σχήματος εξυπηρετεί και ένα πρακτικό λόγο: από αυτή τη θέση οι μουσικοί έχουν ευκολότερη πρόσβαση στις πρίζες του ηλεκτρικού ρεύματος αλλά επίσης αποφεύγεται η διέλευση καλωδίων κάτω από τα πόδια των θεατών και των χορευτών. Η μεταβολή αυτή συντελέστηκε σταδιακά, καθώς στους πρώτους χρόνους της εισαγωγής των ηχητικών μέσων στα πανηγύρια, οι μουσικοί επηρεασμένοι προφανώς από το παλιό σχήμα, για μεγάλο διάστημα συνέχιζαν να παίζουν στο κέντρο. Τα καλώδια του ρεύματος, σε αυτή την περίπτωση, έφταναν στο κέντρο από ψηλά, χωρίς να σέρνονται στο έδαφος και συνεπώς να εμποδίζουν τους πανηγυριώτες και χορευτές. Καθώς οι μουσικοί μεταφέρθηκαν στο άκρο

του πανηγυριού, συμπαρέσυραν και το χορό κοντά τους. Όμως και σε πολλές αίθουσες ξενοδοχείων και κοσμικές ταβέρνες έχουν κατασκευαστεί, με στόχο την εξοικονόμηση χώρου, βάθρα για τους μουσικούς και χορευτικές πίστες σε μια άκρη της αίθουσας και έτσι υποχρεωτικά ακολουθείται το πιο πάνω σχήμα. Το σχήμα αυτό, ενώ δε δημιουργεί ακουστικά προβλήματα, δημιουργεί όμως οπτικά, καθώς οι θεατές δεν μπορούν να δουν καλά τους χορευτές (μόνο οι θεατές που κάθονται στις μπροστινές θέσεις έχουν αυτή τη δυνατότητα, αλλά και αυτοί βλέπουν τις πλάτες των χορευτών, καθώς οι καρπαθιακοί χοροί είναι κυκλικόι). Όμοια και οι μουσικοί βλέπουν τους χορευτές από πίσω και έτσι χάνεται η μεταξύ τους επαφή, που είναι καθοριστική.

8.2. Για να λυθεί το οπτικό αυτό πρόβλημα υιοθετείται συχνά ένα ενδιάμεσο σχήμα. Οι μουσικοί βρίσκονται στο άκρο του χοροστασιού, οι θεατές κάθονται στο κέντρο και ο χορός περιστρέφεται γύρω από τους θεατές, όπως συνέβαινε στα σχήματα που υπήρχαν παλιά, πριν από τη χρήση των ενισχυτών του ήχου. (Εικόνα 6).

Στα βόρεια χωριά του νησιού, στην Όλυμπο και στο Διαφάνι, τα δυο αυτά νεωτεριστικά αρχιτεκτονικά σχήματα στο χοροστάσι δεν έχουν παρουσία. Ο λόγος είναι ότι από το γλέντι στην Όλυμπο Καρπάθου, που βρίσκεται κοντύτερα στις ρίζες της παράδοσης, απουσιάζουν οι μικροφωνικές εγκαταστάσεις. Η χρήση ενισχυτών ήχου στο ολυμπίτικο πανηγύρι, όπου το τραγούδι είναι ακόμα μια ζωντανή συμμετοχική διαδικασία, θα διέλυε αυτή την πάνδημη συμμετοχή και θα αναδείκνυε μεμονωμένους τραγουδιστές. Υποχρεωτικά λοιπόν στην Όλυμπο οι οργανοπαίχτες πρέπει να βρίσκονται στο κέντρο του χοροστασιού για να ακούγονται από όλους. Η χρήση μάλιστα στην Όλυμπο -δίπλα στη λύρα και στο λαούτο- της τσαμπούνας, που είναι αρκετά δυνατό όργανο, λύνει σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα της ακουστικής. Όλα λοιπόν τα ολυμπίτικα πανηγύρια δομούνται πάνω στα παραδοσιακά αρχιτεκτονικά σχήματα, με τους μουσικούς να βρίσκεται πάντα στο κέντρο του πανηγυριού. (Εικόνες 1, 2 και 3).

9. Συμπεράσματα

Συμπερασματικά μπορώ να πω ότι σήμερα στα καρπαθιακά πανηγύρια η κατάσταση είναι ρευστή. Το παραδοσιακό πανηγύρι βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι, σε ένα μεταβατικό στάδιο. Όλα σχεδόν τα αρχιτεκτονικά σχήματα, που αναφέρθηκαν, απαντώνται. Τα χωριά της Νότιας ζώνης του νησιού αποτελούν *«μια ανοιχτή πόρτα προς τον έξω κόσμο· ένα χωνευτήρι, που δέχεται, φιλτράρει, αφομοιώνει και στη συνέχεια τροφοδοτεί όλο το νησί με νέες ιδέες»* [1]. Η Όλυμπος (και το επίγειό της, το Διαφάνι) αποτελούν το θεματοφύλακα της παλιάς μορφής

των πανηγυριών, διατηρώντας ακόμα τα παραδοσιακά αρχιτεκτονικά σχήματα του χοροστασιού, αρνούμενοι να χρησιμοποιήσουν τις μικροφωνικές εγκαταστάσεις αλλά και τα ξενόφερτα μουσικά όργανα.

Απέναντι στην εισβολή ξενόφερτων συνηθειών και μουσικών οργάνων ξένων προς την παράδοση του νησιού στέκονται αρνητικά πολλοί Καρπάθιοι. Ένας ακήρυχτος πόλεμος διεξάγεται. Ποιες επιλογές και ποια αρχιτεκτονικά σχήματα θα επικρατήσουν θα καθοριστεί τελικά από την ίδια τη ζωή, τις ανάγκες των πανηγυριωτών και τις υπαρκτές αντικειμενικές συνθήκες.

10. Σημειώσεις:

[1] Γεώργιος Σ. Αμαργιανάκης., «*Εντυπώσεις από μια Μουσικο-Λαογραφική αποστολή στην Κάρπαθο το 1970*», Κάρπαθος και Λαογραφία, Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας (Κάρπαθος, 26-27 Μαρτίου 1994), Έκδοση Επαρχείου Καρπάθου, Αθήνα 1998-2001, σ. 68.

11. Κατάλογος πληροφορητών

1. Βασιλαράκης Κωνσταντίνος του Γεωργίου, έτος γέννησης 1926, οικοδόμος και λυράρης, Όθος Κάρπαθου.
2. Γεργατσούλης Εμμανουήλ του Γεωργίου, έτος γέννησης 1947, Στ΄ Δημοτικού, κτηνοτρόφος και λυράρης, Απέρι Καρπάθου.
3. Διακογεωργίου Ιωάννης του Γεωργίου, έτος γέννησης 1935, Στ΄ Δημοτικού, ιερέας και οικοδόμος, Όλυμπος Καρπάθου.
4. Ζερβουδάκης Ηλίας του Ευαγγέλου, έτος γέννησης 1932, Γυμναστική Ακαδημία, Γυμναστής, Απέρι Καρπάθου.
5. Ζωγραφίδης Μιχάλης του Γεωργίου, έτος γέννησης 1950, ταχυδρόμος και λυράρης, Στ΄ Δημοτικού, Όλυμπος Καρπάθου.
6. Κρητσιώτης Βασίλειος του Εμμανουήλ, έτος γέννησης 1940, καπετάνιος, Όθος Κάρπαθου.
7. Μελάς Μηνάς του Αντωνίου, έτος γέννησης 1924, Στ΄ Δημοτικού, βιολιστής, Μενετές Καρπάθου.
8. Πρεάρης Γιάννης του Γεωργίου, έτος γέννησης 1963, τσαγκάρης και λαουτιέρης, Στ΄ Δημοτικού, Όλυμπος Κάρπαθου.

12. Βιβλιογραφία

Αλεξιάδης Μηνάς Αλ., *Καρπαθιακή Λαογραφία, Όψεις του λαϊκού πολιτισμού*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου, Αθήνα 2001.

Αμαργιανάκης Γεώργιος Σ., «*Εντυπώσεις από μια Μουσικο-Λαογραφική αποστολή στην Κάρπαθο το 1970*», Κάρπαθος και Λαογραφία, Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας (Κάρπαθος, 26-27 Μαρτίου 1994), Έκδοση Επαρχείου Καρπάθου, Αθήνα 1998-2001, σ. 63 - 69.

Κάβουρας Παύλος., «*Ο χορός στην Όλυμπο Καρπάθου. Πολιτισμική αλλαγή και πολιτικές αντιπαραθέσεις*», Εθνογραφικά 8, Π.Λ.Ι., Ναύπλιον 1992, σ. 47 – 70.

Κρητσιώτη Μαρία, *«Δομή και λειτουργία καρπαθιακών χορών»*, Κάρπαθος και Λαογραφία, Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας (Κάρπαθος, 26-27 Μαρτίου 1994), Έκδοση Επαρχείου Καρπάθου, Αθήνα 1998-2001, σ. 125 – 140.

Μαυρομάτη Νένα, *«Παρουσίαση του άρθρου του Παύλου Κάβουρα “Ο χορός στην Όλυμπο Καρπάθου. Πολιτισμική αλλαγή και πολιτικές αντιπαραθέσεις”»*, Σημειώσεις από ένα Χορευτικό Σεμινάριο, 1^ο Δωδεκάνησα, Κάρπαθος, 22-26 Αυγούστου 1999, Λύκειο Ελληνίδων, Αθήνα 2001, σ. 97 – 104.

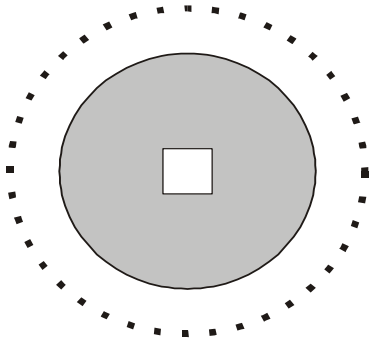
Μιχαηλίδης-Νουάρος Μιχαήλ Γ., *Λαογραφικά Σύμμεικτα Καρπάθου*, τόμος Α΄, Αθήνα 1932.

Σταυρακάκη Αλεξάνδρα Ιωάννου, *Κάρπαθος η άγνωστη γειτόνισσα*, Εκδόσεις Πίτσαλος, Αθήνα 1995.

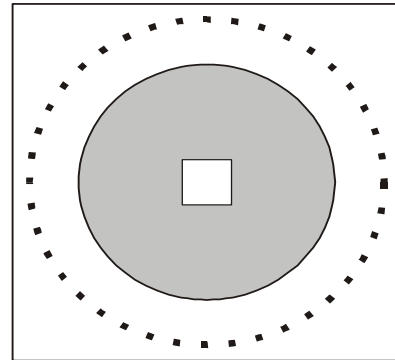
13. Ο συγγραφέας

Ο Βασίλης Ι. Γεργατσούλης γεννήθηκε στην Κάρπαθο το 1965. Αποφοίτησε από τη Μαράσλειο Παιδαγωγική Ακαδημία το 1986. Το 1997 τέλειωσε το τμήμα Φιλολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Την ίδια χρονιά αποφοίτησε από το Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης (Γενική Αγωγή). Το 2000 έκανε το Master του στη «Διδακτική Ιστορίας και Πολιτιστική Παράδοση», με διπλωματική εργασία στο θέμα *«Το Τσουκαλάκι: Ένα λαϊκό παραμύθι της Καρπάθου»*, στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δ. Ε. του Πανεπιστημίου Αθηνών. Είναι υποψήφιος Διδάκτορας Λαογραφίας στο ίδιο τμήμα, με υποτροφία του Ιδρύματος Κρατικών Υποτροφιών (ΙΚΥ). Εργάζεται ως δάσκαλος σε Δημοτικά Σχολεία (από το 1989). Συμμετείχε στο Β΄ Διεθνές Συνέδριο Καρπαθιακής Λαογραφίας (Κάρπαθος 26-29 Σεπτεμβρίου 2001) με θέμα: *«“Είπε ψέματα!” - “Καματερό θα ‘χει!”: Η μεταξοκαλλιέργεια στην Κάρπαθο»*.

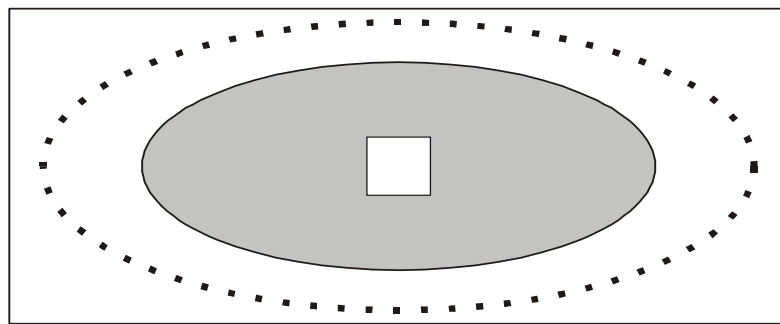
Παραδοσιακά “Αρχιτεκτονικά” Σχήματα Χοροστασιών

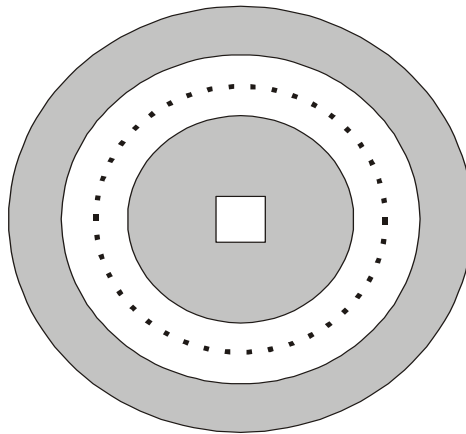
Εικόνα 1

Εικόνα 2

Εικόνα 3

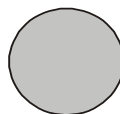

Εικόνα 4

Υπόμνημα:

Οργανοπαίχτες

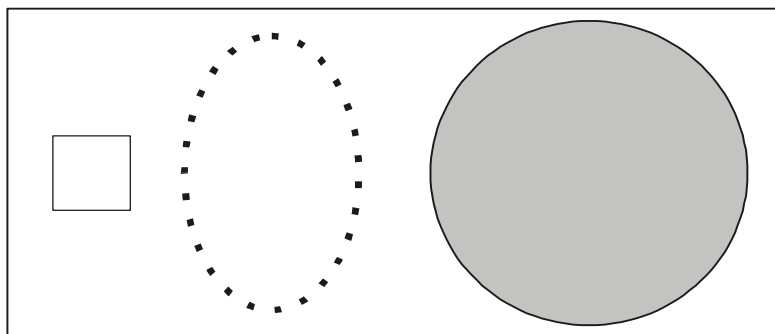

Θεατές

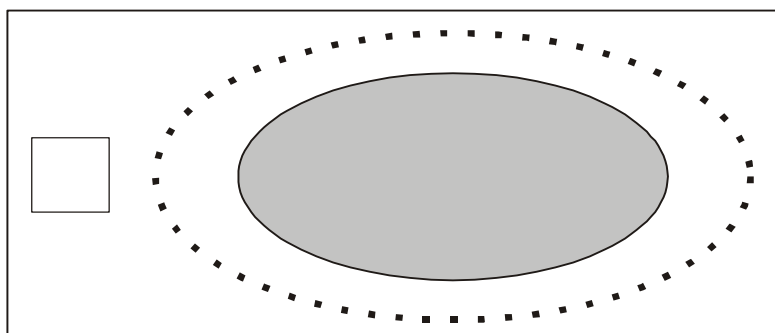

Χορευτές

Νεωτερικά “Αρχιτεκτονικά” Σχήματα Χοροστασιών

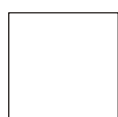

Εικόνα 5

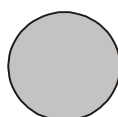

Εικόνα 6

Υπόμνημα:

Οργανοπαίχτες

Θεατές

Χορευτές